

ЛИДЕРСТВО ПО ВРЕМЕ НА ПАНДЕМИЯ

Веселин Поповски

LEADERSHIP IN A TIME OF PANDEMIC

Vesselin Popovski

Резюме: От незапомнени времена епидемиите засягат съдбата на държавите и техните правомощия както в краткосрочен, така и в дългосрочен план. Начинът, по който лидерите – държавни и обществени – подхождат към заразните болести и защитават хората, е важен тест за управлението: тиранията може да се насърчи по време на пандемии, да увеличи централната си власт и контрол, и да направи хората послушни поради страх от масова смърт; но и демокрацията може да се провали драматично в справянето с извънредната ситуация, да остави много хора да умрат и/или да наложи пълно затваряне на предприятията и да доведе до дългосрочни отрицателни икономически последици. В тази статия са изброени пет теста, свързани с Ковид-19, обсъжда се дали демократичните държави са постигнали по-добри или по-лоши резултати по време на пандемията и дали жените лидери са се справили по-добри от мъжете лидери. В нея се твърди, че ключовите фактори за оценка на управлението на пандемия са компетентността и готовността за изслушване на учените, бързият и гъвкав процес на вземане на решения, капацитетът и ефективността на бюрократичния механизъм и стабилното доверие в гражданите.

Ключови думи: лидерство, пандемия, тест, ефективност, демокрация

Abstract: From time immemorial the epidemics affected the fate of states and their powers both short-term and long-term. How do leaders approach contagious diseases and protect people is a crucial test of governance: a tyranny can become emboldened during pandemics, increase its central power and control and make people obedient in fear of mass death; but also a democracy can dramatically fail addressing the emergency, letting many people die, and/or lock down businesses and produce long-term negative economic consequences. This article lists five tests that Covid-19 presented, discusses whether democratic states did better, or worse, during the pandemic, and whether female leaders did better than male leaders. It argues that key factors to assess pandemic governance are competence and willingness to listen to scientists, quick and flexible decision-making, capacity and effectiveness of the bureaucratic machinery, and solid trust in the citizenry.

Key words: leadership, pandemics, test, effectiveness, democracy

Исторически преглед

Антонинската чума (165-180 г.) удря тежко Римската империя (Mark, 2020)¹. Високата смъртност (60-70 милиона души) намалява броя на данъкоплатците, войниците, търговците, фермерите. Нарастващите разходи и потребности за армията не могат да бъдат изплатени поради спад на приходите, намалено производство, по-малко земеделски стопани, много необработени земи. Недостигът на реколта причинява

¹ От този източник са данните и за другите епидемии в историческия преглед по-надолу.

рязко покачване на цените. По-малкото занаятчии и недостигът на работна ръка водят до по-високо възнаграждение за оцелелите. По-малкият брой търговци и финансисти причинява дълбоки икономически смущения и това, заедно с отслабената армия, допринася по-късно за упадък на Римската империя.

Юстинианската чума (541-542 г.) води до военно и икономическо отслабване на Византийската империя: ломбардите побеждават армията ѝ в Италия, Северна Африка и Близкия изток. Империята не успява да спре арабските нашествия. Намаляването на населението оказва влияние върху по-голямата част от икономическите и административните структури. По-малко хора означава и по-малко фермери, произвеждащи зърно, което води до покачване на цените. Търговията е нарушена, селското стопанство е опустошено, което води до намаляване на данъчните постъпления.

Черната смърт (1346-1353 г.) е изключително смъртоносна – около една трета от европейците умират. Населението на Англия през 1400 г. е наполовина в сравнение с това през 1300 г. Около хиляда села изчезват, земеделието и търговията са пострадали. Положителното е, че войните са временно прекратени поради недостатъчен брой войници. Много работници загиват и семействата им губят средства за оцеляване. Земевладелците, използващи арендатори, също са засегнати. Антисемитизмът се засилва: юдеите са обвинявани, много от тях са убити или изгорени публично от тълпите. Заплатите на занаятчиите се увеличават, Ренесансът се развива, изящното изкуство е заето с трагедиите и задгробния живот (Mark, 2020).

Руският грип през 1889 г. се превръща в първата световна пандемия: само за четири месеца грипът достига до всички части на света. Това е пряка последица от глобализацията – железниците и трансокеанските параходи са идеални преносители на болестта. Над един милион души от общо 1,5 милиарда на земята по това време умират

още през първата вълна. Не съществуват нито антибиотици, нито ваксини, които да помогнат.

С руския грип започва лоша практика – името на страната да бъде част от наименованието на болестта, въпреки че следващият испански грип парадоксално не е започнал в Испания, а сред испаноговорящите калифорнийци. Въведен е контрол – изолация, карантина, лична хигиена, дезинфектанти, носене на маски, ограничаване на публичните събирания, и в този смисъл периодът 1920-1921 г. е почти същият като 2020-2021 г., сто години по-късно. Въпреки този контрол грипът се разпространява в световен мащаб и е много смъртоносен, дори при здрави хора на възраст от 20 до 40 години. Това е в ущърб на предприятията – много от тях са принудени да прекратят дейността си. Прекратени са дори основни услуги – доставка на поща, събиране на отпадъци – поради заболели работници. Държавните и местните здравни служби са затворени, което възпрепятства усилията за анализ на разпространението и информиране на обществеността.

Азиатският грип H2N2 започва в Китай през 1956 г., разпространява се в Сингапур през февруари 1957 г., достига до Хонконг през април и до САЩ – през юни 1957 г. Според оценките смъртните случаи в световен мащаб варират между един и четири милиона души, като данните на СЗО са за около два милиона. Особено уязвими са възрастните хора. През последното тримесечие на 1957 г. икономическият растеж на годишна база е минус 4%, а през първото тримесечие на 1958 г. – минус 10%, което е най-големият спад в историята след Втората световна война. През 1957 г. е одобрена ваксина и пандемията забавя своя темп. След втората вълна през 1958 г. H2N2 става част от редовния сезонен грип.

ХИВ/СПИН е регистриран за първи път през 1981 г. Не е открита ваксина, но е разработено успешно лечение за рязко намаляване на смъртността и общият брой на смъртните случаи по света се задържа под 35 милиона души.

Ковид-19 започна в Ухан, Китай, през декември 2019 г. и се разпространи бързо. В началото на 2021 г. са открити някои варианти на вируса, които показват, че той е адаптивен и податлив на мутации. Броят на смъртните случаи и икономическите и политическите последици все още предстои да бъдат оценени. Последни данни към средата на 2021 г. показват, че Ковид-19 е приблизително три пъти по-заразен и с 20 пъти по-висока смъртност от сезонния грип, като изключително уязвими са най-вече възрастните хора и хората с хронични заболявания.

Тестове за Ковид-19

Пандемията от Ковид-19 предложи едновременно няколко теста: 1) тест за лидерство; 2) тест за международно сътрудничество; 3) тест за медицински капацитет; 4) тест за връзката човек-човек; 5) тест за връзката на човека с природата. Първият тест ще бъде разгледан подробно в настоящия текст, но преди това нека прегледаме накратко останалите четири теста.

Вторият тест – за международното сътрудничество – е проблематичен и дори утвърдени организации като Европейския съюз се затрудняват да постигнат съгласие по общ подход. За да се контролира ефективно пандемията, са необходими както национални, така и международни действия, които следва да се допълват взаимно. Някои организации (Г-20, „Лекари без граници“) положиха отлични усилия, но Световната здравна организация (СЗО) – органът на ООН, специално упълномощен да се справя точно с извънредни ситуации в областта на общественото здраве – е обект на критики за закъснения и несъответствия, допълнително утежнени от решението на администрацията на бившия президент на САЩ Тръмп да спре финансирането му, което застраши глобалното здравеопазване.

Третият тест – за медицинския капацитет – показва, че той е недостатъчен в много държави, но заслужава да се признае огромното

усилие на много лаборатории по света да предприемат научни изследвания, да прилагат най-новите технологични постижения, да разработват, произвеждат, изпитват и одобряват безопасни и достъпни ваксини в забележително кратък срок. Скоростта, с която ваксините се откриха и произведоха бързо, в рамките на една година (което обикновено отнема две или повече години), може да бъде обяснена с три фактора: иновативни методи и технологии; огромен брой доброволци, готови да участват в изпитванията; международно сътрудничество за обмен на данни и експериментални резултати. Това забележително научно постижение трябва да бъде последвано от управленски мерки за транспортиране, съхранение, разпространение и прилагане на ваксини за милиарди хора в еднаква степен, без да се изпада в национализъм по отношение на ваксините. 2020 година може да бъде запомнена в историята като годината на един от най-големите научни успехи изобщо – откриване и производство на ваксини срещу Ковид-19 – и едновременно с това като година на мащабни политически неуспехи в повечето части на света, включително в най-старите и най-големите демокрации.

Четвъртият тест – за отношенията човек-човек – представя някои невероятни истории за съпричастност, солидарност, доброволческа дейност и човешка подкрепа. Бяха предприети успешни синхронизирани усилия за борба с вируса и поддържане на здравето и благосъстоянието на хората. Можем да поздравим героичната отдаденост на милиони медицински специалисти да работят неуморно и денонощно. Много от тях загубиха живота си, за да се борят с новата болест, и тези жертви ще бъдат запомнени. Заслужава да се отбележат и големите дарения на пари, предпазни средства, лекарства, храна и т.н. Хора по целия свят, по-специално студенти, даряват време и умения при трудни обстоятелства. Много хора дариха кръв за производство на плазма за лечение на нуждаещите се. Ковид-19 обаче разкри и грозната страна на човешкото поведение, като изостри икономическите,

политическите и социалните неравенства, дискриминацията и несправедливостите спрямо уязвимите и маргинализираните. Разпространиха се конспирации, напрежението се увеличи на места, където популизъмът, ксенофобията, национализъмът и омразата процъфтяват. Някои от заразените се сблъскват със заклеяване, че разпространяването на вируса е пряк резултат от тяхната небрежност. Малцинствата пострадаха непропорционално, например афроамериканската общност в САЩ е сериозно засегната. Накратко, Ковид-19 се превърна в тест за отношенията човек-човек както с проявите на съпричастност и солидарност, така и със случаи на омраза и жестокост. Стана виден целият спектър на човешкото поведение – от най-благородното до най-подлото. Болести и катастрофи като Ковид-19 могат да накарат хората да се страхуват и да страдат, но могат и да ги обединят и направят решителни. Поставени пред опасност, хората могат да решат да се антагонизират един срещу друг или пък да си сътрудничат и оцелеят.

Петият тест – за връзката на човека с природата – е двустранен: от една страна, хората се нуждаят от природата, за да дишат, спортуват и да подобряват своето физическо и психическо здраве, което е от решаващо значение за борбата със заболяванията; от друга страна, чрез неправилно взаимодействие с природата хората променят екосистемите, навлизат в дивата природа и допринасят за появата на зоонозни заболявания като Ковид-19. Вече съм писал за това как прекалени интервенции за целите на селското стопанство и населените места е довело до притискане и смесване на видове от различни местообитания, което създава отлични възможности вирусите да преминават от едно животно към друго и към хора. Загубите, свързани с биологичното разнообразие, и фрагментацията на горите намаляват разнообразието на гръбначните животни и изобилието от широко разпространени видове.

Обратно, увеличаването на биологичното разнообразие подобрява

човешкото здраве поради „ефекта на разреждане“, който намалява както относителната гъстота на животните, служещи като естествени резервоари за патогени, така и гъстотата на популацията на патогенните вектори, което води до по-малко случаи на контакт между векторите и животните, които те заразяват (Pearson, Sievers, McClure, Turschwell, Connolly, 2020). Някои правителства – напр. Габон – забраниха консумацията на прилепи и люспеници, за да се спре разпространението на зоонозните заболявания. Други – Мианмар – дерегулираха лова и развъждането на диви животни, а това може да доведе до нови зоонозни болести. В Пакистан безработицата, причинена от Ковид-19, улесни набирането на работна ръка за кампанията *Ten Billion Tree Tsunami*, насочена към засаждане на 10 милиарда дървета, което е прогнозната годишна нетна загуба на дървета в световен мащаб през следващите пет години². Засилването на екологичното опазване на зелените площи ще бъде от жизненоважно значение, но само ако се намери здравословен баланс между използването на ресурсите и опазването на природата. В последната ми книга направих оценка на първоначалното въздействие на Ковид-19 върху изменението на климата и предложих стратегия за „възстановяване на екологосъобразността“, която да даде приоритет на изпълнението на целите за устойчиво развитие и борбата с изменението на климата, успоредно с общественото здраве и икономическото възстановяване (Popovski, 2021). Хирурзите казват: „по-добре да се извършат две операции с една упойка“ – общественото здраве и изменението на климата следва да се разглеждат като съвместна задача, не можем да си позволим лукса временно да спрем усилията по изменението на климата, за да чакаме икономическото възстановяване след пандемията.

² „Пакистан определя като „зелен стимул“ останалите без работа заради вируса да работят за засаждане на дървета“, *Ройтерс*, 28 април 2020 г.

Първият тест – за лидерството – е почти също толкова проблематичен, колкото и другите четири. Смекчаването на пандемии е преди всичко задача на правителствата. Фарийд Закария отбелязва, че „конфликтът направи правителствата все по-силни и ефективни“ (Zakaria, 2020). Адам Робъртс пише, че „историята показва защитата от епидемии като развита характеристика на държавността“ (Roberts, 2020). Отговорността на държавата за пандемии датира от XIV век, когато градовете държави в Адриатика разработват административни мерки срещу пандемии. Самуел Кон в книгата си „Култура на чумите“ отбелязва, че отслабването на държавните образувания не е последица от високата смъртност и дава пример с Италия през XVI век, където по време на бубонните чуми са предприети мерки за подготвяне на подходящи ресурси за отличаване на духовниците и здравните работници, които рискуват живота си за подпомагане на общностите. Това води до разгръщане на контрареформационната църква и появата на светските държави. Управлението на пандемии през XVI век, като определя разумни и ефективни политики за ограничаване на чумите, води до затвърждаване на лидерството и насърчава абсолютистките власти (Cohn, 2010).

През XXI век все още използваме средновековни методи за преодоляване на силно заразните заболявания, като например карантина, ограничителни мерки, социално дистанциране, маски за лице и дезинфекция. Вирусите не зачитат граници, разпространението им и шансовете им за оцеляване отдавна зависят до голяма степен от политиките и действията на държавите. Не всички правителства обаче са подготвени да се справят със задачата. Тяхната ефективност при справянето с пандемии изглежда не зависи от позицията, която заемат по отношение на демократичното и авторитарното разделение. Ключовите фактори са по-скоро компетентността на лидерите, способността им да вземат бързи решения, готовността им да слушат

учените, ефективността на бюрократичните им механизми и степента на доверие, с което те продължават да се ползват от страна на гражданите.

Авторката на нашумялата теория за стегнатите и отпуснатите култури Мишел Гелфанд инициира и проведе много интересно изследване, което сравни заболяемостта и починалите от Ковид-19 в 57 страни и показва, че нации с отпусната култура, например европейските, имаха 4.99 пъти повече заболявания от Ковид-19, и 8.71 повече починали, отколкото нациите от стегната култура, като азиатските (Gelfand, 2018).

Съществува дилема дали от методологична гледна точка е правилно да се преценява лидерската ефективност въз основа на политически мерки, предприети и прилагани в необичайни, дори извънредни времена, като например пандемии. Съществуват доводи за и против. Може да се твърди, че трудните времена са тези, когато лидерите се изправят и демонстрират своята действителна компетентност и способности. Но също така съществува риск да се позволи предпочитаният избор да стане абсолютистка власт, когато централизацията и дисциплината са преобладаващи, а правата и свободите са ограничени.

От Тукидид през 400 г. пр.н.е. до днес управлението на пандемииите засяга значително съдбата на държавите както в краткосрочен, така и в дългосрочен план. Пандемията от Ковид-19 може да се разглежда като сериозен конфликт с природата, с който държавите трябва да се справят. Тя представлява голяма възможност за лидерите да се изправят пред предизвикателството и да поемат водеща роля в преодоляването на бедствие, свързано с общественото здраве. Но също така и шанс или по-скоро опасност, ако лидерството се затвърди по време на пандемииите, увеличи централната държавна намеса и накара хората да са послушни поради страх от масова смърт. Пандемииите могат да станат причина за силни правителства, способни да водят и да изграждат доверие сред

гражданите, но и за отслабващи правителства, които губят доверието на своите граждани.

Лидерство и демокрация в условия на Ковид-19

Историческият анализ не дава лесни отговори за това кой конкретен политически режим е по-добър или по-лош в ограничаването на пандемии. Понастоящем държавите не могат да бъдат класифицирани в ясно определени категории. Въпреки че има различни версии на демокрация – парламентарни и президентски – има и демокрации, които са под формата на полудемокрации или нелиберални демокрации (Zakaria, 2007; Mounk, 2018).

В *Държавата* Платон очертава пет основни вида политически режими по реда на тяхната ефикасност и компетентност в различни аспекти на задържането на силно правителство за подобряване на положението на хората. Той счита, че **аристокрацията** е най-добрият режим, воден от цар философ, академично образован, за да оглави държава, като следва най-добрия интерес на гражданите. Такъв лидер не притежава имущество за каквато и да е лична облага и управлява само с цел по-нататъшно развитие на обществото. Когато такава аристокрация се обезцени, може да се превърне в **тимокрация**, при която само мъжете, които притежават земя, могат да гласуват, а мъжете на власт не са толкова добре образовани, колкото биха били при аристокрацията. Благодарение на егоцентризма си тимокрацията ще се изроди в **олигархия** – управление на богатите. След това олигархията ще деградира в **демокрация**, в която свободата е едновременно върховно благо, но може да бъде и робство, и тъй като по-низшите класи стават по-многобройни и по-силни, те могат да нарушат закона и да предизвикат анархия. Платон счита, че аристокрацията е най-добрият режим, а олигархията и демокрацията са заплашителни режими, тъй като такива правителства действат единствено в защита на собствените си интерес и изгода, а не за по-висшето благо на обществото. Въпреки

че Платон счита, че демокрацията е нестабилна, най-лошият вид режим, в който тя може да се изроди, би бил **тиранията**. Гледната точка на Платон относно политическите режими може да бъде разбиране за това как те са нестабилни и винаги податливи на промени³.

Мартин Лафлин обсъжда деградацията на политическите режими в контекста на конституционната демокрация и отбелязва, че въпреки че конституционната демокрация достига кулминацията си през 2006–2011 г., оттогава само се влошава (Loughlin, 2019). Специфичната особеност на това влошаване се изразява в това, че конституционните демокрации не се „свалят чрез преврат или друг вид фундаментален срив“..., те деградират и „това влошаване се дължи на увеличаването на ‘дефектните демокрации’, определени като „режими, които запазват формалните институционални признаци, като същевременно пренебрегват нормите и ценностите, на които се основават конституционните демокрации“ (Loughlin, 2019: 436-437).

Съществува връзка между обяснението на Платон за деградирането на политическите режими и понятието „дефектни демокрации“, още повече в настоящия контекст с цел определяне на интересите на политическите лидери при справянето с пандемични кризи. Изследователите поставят правителствата в спектъра на демокрацията или тиранията, за да разберат как дадена държава се справя с Ковид-19, дори да приемат трудностите при ясното определяне на тези категории. Въпреки че политическият режим сам по себе си може да не е окончателен параметър, изпълняваните в рамките на тези режими ръководни роли биха имали значително въздействие върху управлението на пандемията. Причината за такъв постулат е констатацията, че докато някои демокрации се справят с пандемията по впечатляващ и ефективен начин, други я управляват по най-лошия

³ За допълнителни подробности и анализ: Steven Cahn, *Classics of Political and Moral Philosophy* (Oxford University Press 2002)

възможен начин. Въпреки това кризата с Ковид-19 продължи да има нелиберални последици – в над 60 държави и територии тя е в основата на отлагането на национални и местни избори⁴. На някои места със законодателството за извънредни ситуации са преустановени редица конституционни процедури и граждански права. Адам Робъртс представя подробно два показателни примера – Унгария и Хонконг (Roberts, 2020: 34-35).

В проучване на Оксфордския университет Фрей, Чен и Президентите разглеждат взаимовръзката между политическите мерки, предприети от правителствата в 111 държави, и равнищата на географска мобилност в тези държави. Използвани са различни методи, като основният набор от данни е *Oxford Government Response Tracker* във връзка с Ковид-19, за да се сравнят политическите реакции на правителствата на избрани държави, и чрез докладите за мобилност на Google за извличане на данни за движението и пътуванията. Проучването установи, че политическите реакции на правителства от авторитарни режими са по-строги от тези на демократичните правителства, тъй като първите са наложили по-строги ограничителни мерки и зависят в по-голяма степен от проследяването на контактите. Констатациите обаче показват също, че въпреки че авторитарните правителства са определили сравнително строги политики, те не са успели да намалят мобилността. Всъщност се отбелязва, че демократичните правителства са по-ефективни в намаляването на географската мобилност, въпреки че имат по-малко строги политики в сравнение с авторитарните правителства. Важно е да се отбележи, че на същото равнище на строгост на политиките демократичните правителства са по-ефективни в намаляването на географската мобилност (Frey et al, 2020). В проучването се отбелязват многобройните променливи, които възникват, и една такава променлива

⁴ Вж. International IDEA Institute for Democracy and Electoral Assistance, 'Global Overview of COVID-19: Impact on Elections', 18 March 2020. <https://www.idea.int/news-media/multimedia-reports/global-overview-covid-19-impact-elections>.

е способността на държавата да налага ограничения и да прилага политически мерки в отговор на криза, която е от решаващо значение. Аналогично, дълбоко вкоренените културни особености на дадена държава също могат да действат като променлива величина при оценката на ефективността на наложените политически мерки.

Друго проучване – *Корона политика: Цената на неправилното управление на пандемията* (Herrera and others, 2020) – помага да се разбере как решенията, взети от лидерите за управление на пандемията, служат като тест за съответните правителства. Докато в проучването на Оксфорд се разглежда взаимосвързката между строгостта на политическите реакции и степента на географска мобилност, в това проучване като цяло се разглежда как политическите реакции се отразяват на рейтингите за одобрение. Широкообхватен набор от високочестотни данни от 35 държави включва разглеждане на темпа на растеж на инфекцията, строгостта на политиките и степента на одобрение на правителството. Една от констатациите е, че увеличаването на броя на инфекциите е важна променлива, а хората са засегнати в по-голяма степен от увеличаването на процента на заразените в сравнение с произтичащите от това смъртни случаи. Интересно е, че одобрението на правителствата намалява не само поради големия брой случаи, а по-скоро поради лошия избор на политики за справяне с пандемията. Връзката между ръста на случаите и одобрението е значима само когато увеличаващите се стойности на инфектираните съвпадат с по-свободни политики. Това предполага, че лидерите се оценяват според избора им на политики, а не само според последиците от пандемията. Друга констатация е, че по-голяма политическа подкрепа от страна на обществеността се предоставя на правителства, които отдават приоритет на резултатите в областта на здравеопазването пред икономическите резултати. Поради това различни фактори, като например качеството на налаганите политически мерки, усилията на правителствата да ограничат

разпространението на заразата и техните приоритети, определят качеството на политическото ръководство в управлението на пандемията.

Като цяло, съществуват различни фактори, включително, но не само лидерство, политически решения и културни характеристики, които играят роля; и пандемията действа като цяло като решаващ тест за политическо лидерство. Въпреки че всички държави са изправени пред една и съща криза, върху заболяемостта и смъртността влияят политическите мерки, определени от лидерите за справяне с пандемията. Освен това ходът на действие за прилагане на политическите мерки също играе ролята на тест за политическо лидерство. В книгата си „*Десет урока за постпандемичен свят*“ Фарийд Закария пише: „Това, което има значение, не е количеството на управление, а качеството на лидерите, техните политически решения и мерки за справяне с криза, които придават форма на управлението и доверието на хората“ (Zakaria, 2020: note 8, 38). В рамките на демокрациите държавите, които работят по пандемията ефективно, са някои големи правителства и някои малки правителства. Ако размерът не е от значение, общите елементи са колко компетентни, добре функциониращи и надеждни са тези правителства. Закария също така обсъжда защо някои от най-големите демокрации с водещи икономики като САЩ и Великобритания не успяват да се справят ефективно с пандемията. Парадоксът е, че САЩ е една от най-богатите държави с водеща индустрия и ресурси, които много страни биха искали да имат на разположение за борба с пандемията, но всички тези предимства по времето, когато вирусът удари САЩ, „приличат на жестока шега“ (Zakaria, 2020: 33). Той обяснява, че част от отговорността за неправилното справяне с пандемията пада върху президента Тръмп, но друга част пада и върху цялото управление. Има погрешни стъпки на различни държавни институции и „тези слабости на управлението са болест на Америка, не на демокрацията“ (Zakaria, 2020: 34).

Много демокрации управляват пандемията ефективно: Нова Зеландия, Германия, Тайван, Южна Корея и Австралия. Любопитно е, че Гърция се справя сравнително добре с пандемията, въпреки че е известна с бюрокрацията си и липсата на доверие в правителството. Закария заявява, че Гърция „се ръководи от способен, технократичен лидер, който вярва в науката и доброто управление. Понякога тонът отгоре променя всичко.“ (Zakaria, 2020: 35). Този „тон отгоре“ е от решаващо значение за управлението на пандемията – и това включва: съобщаване по подходящ начин на рисковете от инфекцията; спечелване на доверието на обществеността за старателно следване на определен курс на действие; зачитане на медицинския персонал и всички лица, рискуващи живота си, за да помогнат на останалите хора; поведение на модел за подражание за следване на необходимите протоколи. Лидерите трябваше да задействат не само силни изявления и икономически последици от решенията си, но и образцови роли и предупредителни истории за извличане на поуки и способност за лидерство в постпандемична обстановка.

Демокрацията е от значение, но не е всичко, което има значение. Бюрокрациите на демокрациите, техните икономики, дълбоко вкоренени културни черти, естеството на пазарите, идеологиите – всеки един слой от тях – и най-вече лидерите на тези демокрации – всички те са от значение за управлението на пандемията.

Лидерство и пол в условия на Ковид-19

Защо жените лидери са по-ефективни и успешни в управлението и овладяването на пандемията от Ковид-19? Провеждат се много обсъждания относно политическите реакции и метода на изпълнение на тези политики, предприети от жени лидери, и до голяма степен те са отразени от медиите и в популярни дебати. В центъра на тези дискусии са основно канцлерът на Германия Ангела Меркел и министър-председателят на Нова Зеландия Ясинда Ардърн.

Тъй като националните лидери жени водят държавите си към ефективно управление и контрол на пандемията от Ковид-19, изследователите проучват дали полът има значение за справянето с кризата. Гарикипати и Камбампати проведоха проучване как полът влияе на резултатите от Ковид-19 по отношение на приетите политически мерки и ефективното управление на разпространението на инфекцията (Garikipati, Kambhampati, 2020). Те започват с всички държави, за които *Worldometer* предоставя данни, но някои от тях отпадат, тъй като не са открити съответстващи данни от други източници. Проучването обхваща 194 страни, от които 19 имат жени лидери. Тези страни са много различни – малки като Аруба и Свети Мартин, и големи като Бангладеш и Германия. Основният набор от данни за проучването включва размер на популацията, брой случаи на възраст над 65 години, население в градски агломерации и прогнозни изходни стойности на БВП. Освен това са включени и разходи за здравеопазване, данни от туризма и индекс за неравенство между половете. Авторите добавят индекса за неравенството между половете, защото според тях, ако една страна е либерална и прогресивна, що се отнася до ролята на половете, то тя може да има различно отношение към начините, по които ще се справи с пандемията. Тъй като броят на държавите, ръководени от жени лидери, е сравнително нисък, е използвана техника за моделиране по метода за най-близкия съсед, базирана на съчетаване на набора от данни на всяка ръководена от жена държава, с най-близката ѝ съседна държава, ръководена от мъж.

Резултатите от проучването показват, че смъртността, причинена от Ковид-19, е значително по-ниска в страни, ръководени от жени (Garikipati, Kambhampati, 2020). Според авторите разликата е, че държавите, управлявани от жени, са въвели пълно затваряне доста преди ръководените от мъже страни, и техните лидери са били по-добри в комуникирането на конкретни мерки, ангажирали са се по-подробно с науката и са имали ясна стратегия (Garikipati, Kambhampati, 2020). В

литературата за поведенческите различия между мъжете и жените лидери е установено общото схващане, че решенията на жените са повлияни в по-голяма степен от избягване на риска. Когато решенията касаят човешкия живот или икономиката, жените лидери са по-склонни да избягват рисковете, отколкото мъжете. Интердисциплинарните изследвания предполагат, че различията между различните области имат значение за предотвратяването на риска. Литературата в областта на невронауката разглежда наличието на невробиологични основи за половите различия, които откриваме в чувствата на съпричастност. Всичко това не може да се извлече просто като културна последица от социализацията, но все пак жените са по-съпричастни от мъжете, и тази характеристика обяснява защо ръководените от жени държави реагират по-рано и по-добре, за да спасяват животи, а не икономики.

Само около 9% от страните по света са ръководени от жени – доста малка извадка за извличане на окончателни констатации, но все пак се наблюдава ясна разлика в стиловете на лидерство от страна на жените и мъжете. Жените лидери изглежда са много по-комуникативни и възприемат съпричастен стил на лидерство в сравнение с мъжете. Докато лидерството при мъжете е по-ориентирано към задачите, жените възприемат много по-междоличностни стилове на лидерство. Ангела Меркел, Ясинда Ардърн и норвежкият премиер Ерна Солберг са добри примери за съпричастен стил на лидерство.

Все още сме в начален стадий на оценка на управлението на пандемията и е по-добре да се въздържаваме от създаване на стереотипи за мъже и жени лидери чрез общоприети мнения. Въпреки това е възможно да се поддържа непредубеденост и да се насърчава комуникативен и съпричастен стил на лидерство, независимо дали то е под мъжко или женско ръководство. Амартия Сен заявява: „Да се сблъскаш със социално бедствие не е като да водиш война, което става най-добре, когато лидерът може да използва власт отгоре надолу и да нарежда на всички да правят това, което иска лидерът – без нужда от

консултации. Напротив – това, което е необходимо за справяне със социалното бедствие, е съпричастно управление и сигнал за обществена дискусия“ (Sen, 2020). Различните общности могат да имат различни приоритети и притеснения – „някои – по-богатите – могат да бъдат загрижени само за това да не се заразят, докато други трябва да се притесняват и за доходите (които могат да бъдат застрашени от болестта или от политика за справяне с болестта, като пълно затваряне) и – за тези, които са далеч от дома, като работници мигранти – за намиране на средствата за връщане у дома. Трябва да бъдат разгледани различните видове опасности за различните групи и за това много помага демокрацията на участието“ (Sen, 2020).

Лидери по време на кризи

Както отбелязва Франсис Фукуяма, „Големите кризи имат големи последици, обикновено непредвидени. Голямата депресия подтиква изолационизма, национализма, фашизма и Втората световна война, но също така довежда до Новия курс, до възхода на САЩ като световна суперсила и до деколонизация. Атаките от 11 септември създават две провалени американски интервенции, възхода на Иран и нови форми на ислямистки радикализъм. Финансовата криза през 2008 г. предизвиква скок в антиинституционалния популизъм, който подмени лидерите по целия свят“ (Fukuyama, 2020).

Какво ще кажат бъдещите историци за лидерите по време на Ковид-19? Политическите реакции на лидерите по време на пандемията ще определят напредъка на техните икономики, култура и устойчивостта на всички аспекти, свързани със здравето и просперитета на техните народи. Очевидно е, че макар демокрациите да оказват положително въздействие върху управлението на пандемията, това, което е по-важно, е ефективното ръководство и ефективната бюрокрация. Това обяснява защо някои от най-големите демокрации в света не успяха ефективно да поемат отговорността за Ковид-19. Три от

най-големите демокрации в света – Индия, САЩ и Великобритания – изобщо не успяха да защитят своите големи държави, докато Китай, който е недемокрация, успя да ограничи вируса и да защити своите 1,4 милиарда граждани. Парадоксално Индия и САЩ, през всички тези месеци на агония през 2020 г., многократно се опитваха просто да обвинят Китай, вместо да приемат ефективни стратегии за спиране на разпространението. Поради това би било неефикасно да се възхвалява демокрацията на фона на пандемията за сметка на авторитарни режими или друг вид хибридни режими, тъй като сега международното сътрудничество е по-важно от всякога. Ефективното ръководство във всички държави трябва да насочи света към по-добро и стабилно бъдеще. Можем само да се надяваме, че пандемията ще доведе до реализация на бъдещите лидери, от които се нуждаем.

Ковид-19 показва, че всички ние сме в безопасност, дотолкова доколкото е в безопасност най-слабото звено в човешката верига. Само чрез внедряване на солидарността и справедливостта в политиките в областта на общественото здравеопазване светът може наистина да преодолее кризата и да се изправи пред бъдещето с увереност.

Една от сигурните последици от Ковид-19 е сериозният спад на репутацията на САЩ. Тази тенденция започна отдавна с Виетнамските войни и набра скорост с продължителните конфликти в Афганистан и Ирак. Но умишленото отчуждаване на съюзниците и международните институции от страна на Тръмп ускори и засили проблема. Сериите му лъжи и участията му във връзка с Ковид-19 доведоха до безславен провал в това да се погрижи за собствените си държава и народ. Опростенческите словесни атаки срещу Китай и СЗО показаха неспособност да се смекчи несъгласието с базисна цивилизованост и внимание към фактите. В дългия списък със сериозни грешки може да се твърди, че върховият провал на Тръмп е пълното му абдикиране от отговорност на национално и международно равнище. Поражението на

Тръмп и диверсифицирания постзападен свят (формулиран от Оливър Щункел (Stuenkel, 2016) могат да покажат един вид нов реализъм, основан вече не само на националните интереси, какъвто беше старият реализъм, а по-скоро на многостранното сътрудничество и международната солидарност. Осъзнаването на трудностите, клонящи почти към невъзможност да се управлява самостоятелно и да се смекчат бедствията – например пандемията, но и нарастващото изменение на климата – само в рамките на националните граници, може да накара бъдещите лидери да разчитат в по-малка степен на национализма и да приемат международните интереси като основа за разработване на политики и действия. Би било любопитно да се види такава детериторизация на националните интереси – в крайна сметка националните интереси и интересите на целия свят не следва да съществуват в отделни кръгове, а първият да е част от втория.

Историята на пандемията показва, че кризата с Ковид-19 вероятно ще има дълга опашка и че могат да се очакват други пандемии. Държавите и хората обаче могат да бъдат по-бързо предупреждавани и по-добре подготвени. Обхватът на тези предизвикателства несъмнено е международен – Ковид-19 се разпространи бързо благодарение на съвременните средства за пътуване – и активното международно сътрудничество между медицинските специалисти беше един от компенсиращите елементи на тази криза. Специализираната роля на международни органи като СЗО продължава да бъде от съществено значение. Въпреки това самият мащаб и разходи за изпълнение на задачите, продължаващото подозрение сред някои държави и тенденцията на разногласия между големите сили могат да продължат да ги правят неспособни да поемат лидерство и отговорност за управлението на пандемии.

Заклучение

Алтернативата е различен вид лидерство. Не отгоре надолу, а отдолу нагоре. Когато говорим за сблъскване с предизвикателства и разчупване на стереотипите, в съзнанието ни изникват момичета като Грета Тунберг. Тези, които бяха считани за силни – англосаксонците, европейците, белите, възрастните и мъжете – бяха по-малко способни да се справят с предизвикателството, свързано с Ковид-19. Новите лидери бяха на друго място, а не в кабинети в стар стил, зад тежки дървени бюра.

Управлението на пандемията показва колко решаващо е доверието в лидерството, тъй като борбата срещу инфекциозните заболявания изисква известна индивидуална жертва за общественото благо. Ако от хората се изисква да останат затворени в продължение на месеци, да спазват социална дистанция, да разгръщат уменията си на първа линия или да приемат ваксина въпреки враждебната пропаганда в интернет, те се нуждаят от усещане, че съветите, които получават, идват от честен източник, дават се по основателни причини и отразяват реалистична цел. Въпреки че военната аналогия е изкушаваща, тя не се връзва добре с борбата срещу пандемията, тъй като процесът на справяне с вирусносните заплахи по необходимост е децентрализиран и незрелищно административен и социален.

Процесът на прекратяване на изолацията в домашни условия и на други мерки обаче може да се окаже по-социално разделящ, отколкото започването им. Той изисква трудни и противоречиви преценки относно това дали и как да се смекчат някои мерки и свързаните с това рискове. В рамките на общностите персоналът в домовете за социални услуги или училищните преподаватели може да почувстват несигурност да възобновят нормалния си режим на работа без достъп до определени доказателства, предпазни средства, процедури за тестване и друга подкрепа. Възможно е да има съществени разногласия относно начина,

по който политиките и институциите трябва да се променят в светлината на опита от пандемията. В международен контекст могат да възникнат разногласия, когато действията на дадена държава или отказът да се предприемат действия създават рискове за други държави и техните граждани. Независимо от упорството на някои лидери, не може да се отрече належащата необходимост от координиране и хармонизиране на политиките между всички равнища на управление и отвъд националните граници.

Ковид-19 създаде усещане за споделено разбиране, че човечеството не е безпогрешно и че с природата не може да се злоупотребява. Смирението и благодарността за всичко, което имаме във времена на трудности, ни дават възможност да изградим света отново по-добре, по начин, който е справедлив, щадящ и еднакъв за всички хора.

Използвана литература и източници:

- BONARDI**, Jean-Philippe (2020). Fast and local: How lockdown policies affect the spread and severity of covid-19' (2020) 23. *Covid Economics*: CEPR Press 325.
- COHN** Samuel K. (2010). *Cultures of Plague: Medical thinking at the end of the Renaissance* (OUP 2010).
- CRAYNE**, Matthew, Kelsey E. **MEDEIROS** (2020). Making Sense of Crisis: Charismatic, Ideological, and Pragmatic Leadership in Response to COVID-19. *American Psychologist* <<http://dx.doi.org/10.1037/amp0000715>>
- DESIERTO**, Desiree, Mark **KOYAMA** (2020). Health vs economy: Politically optimal pandemic policy, 2020/41. *Covid Economics*: CEPR Press 52.
- FREY**, B. Carl, Chinchih **CHEN**, Giorgio **PRESIDENTE** (2020). Democracy, culture, and contagion: Political regimes and countries' responsiveness to Covid-19'. 2020/18. *Covid Economics*: CEPR Press 222.
- FREUZER**, Sabine (2020). COVID-19 and Women's Leadership: From an Effective Response to Building Back Better. *UN Women, Policy Brief* No. 18/2020.
- FUKUYAMA**, Francis (2020). The Pandemic and Political Order. *Foreign Affairs* (July/August, 2020)
<<https://www.foreignaffairs.com/articles/world/2020-06-09/pandemic-and-political-order>>
- GARIKIPATI**, Supriya, Uma **KAMBHAMPATI** (2020). Leading the Fight Against the Pandemic: Does Gender 'Really' Matter?'
<<https://www.reading.ac.uk/web/files/economics/emdp202013.pdf>>
- GELFAND**, Michele (2018). *Rule Makers and Rule Breakers: How Tight and Loose Cultures Wire our World*.
- GELFAND**, Michele (2021). The relationship between cultural tightness-looseness and COVID-19 cases and deaths: a global analysis. *The Lancet Planetary Health*, Vol. 5, Issue 3, March 2021.
- GREBELSKY-LICHTMAN**, Tsfira, Roy **KATZ** (2020). Gender Effect on Political Leaders' Nonverbal Communicative Structure during the COVID-19 Crisis. *International*

Journal of Environmental Research and Public Health, 2020/17
<doi:10.3390/ijerph17217789>

HARDER, Mette M., **HARDER**, Christoffer (2020). COVID-19 Response Strategies: Differences Between Strategies of Male and Female Heads of Governments? (July 15, 2020). SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3679608> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3679608>

HERRERA, Helios & others (2020). Corona Politics: The Cost of Mismanaging Pandemics. 2020/50. *Covid Economics*: CEPR Press 3

KRETCHMER, Harry (2021). Vaccine nationalism and How it Could Affect Us All'. *WEF Forum*. <https://www.weforum.org/agenda/2021/01/what-is-vaccine-nationalism-coronavirus-its-affects-covid-19-pandemic/>

LOUGHLIN, Martin (2019). The Contemporary Crisis of Constitutional Democracy. *Oxford Journal of Legal Studies* 435, (2019) 39(2).

MAKRIDIS, Christos, Jonathan **ROTHWELL** (2020). The real cost of political polarization: Evidence from the COVID-19 pandemic. 2020/34. *Covid Economics*: CEPR Press 50

MARK, Joshua (2020). Reactions to Plagues in Ancient and Medieval World in World History. *World History Encyclopedia*. <https://www.worldhistory.org/article/1534/reactions-to-plague-in-the-ancient--medieval-world/>

MOUNK, Yascha (2018). *The People v. Democracy: Why our Freedom is in Danger and How to Save It?* Harvard University Press.

PEARSON, Rayan M., Michael **SIEVERS**, Eva C. **McCLURE**, Mischa P. **TURSCHELL**, M., Rod M. **CONNOLLY** (2020). COVID-19 recovery can benefit biodiversity. *Science* 368 (6493), 22 May 2020, pp. 838–839.

PISCOPO, Jennifer M. (2020). Women Leaders and Pandemic Performance: A Spurious Correlation. *Politics and Gender*, 2020 CUP.

POPOVSKI, Vesselin (2020). Covid-19 and Environmental Sustainability. *Japan Spotlight*, Special Article 4, November-December Issue.

POPOVSKI, Vesselin (2021). Missing Climate Action: Unfulfilling Sustainable Development Goal 13. **POPOVSKI**, Vesselin and Narinder **KAKAR** (eds), *Fulfilling Sustainable Development Goals*. Taylor & Francis.

ROBERTS, Adam (2020). Pandemics and Politics. *Survival* 7, 2020/62(5) <<https://doi.org/10.1080/00396338.2020.1819641>>

RUBENSTEIN, Kim, Trish **BERGIN**, Pia **ROWE** (2020). Gender, Leadership and Representative Democracy: The Differential Impacts of the Global Pandemic. *Democratic Theory*, 2020/ 7(2), pp. 94-103.

SEN, Amartya (2020). Overcoming a Pandemic May Look Like Fighting a War, But the Real Need Is Far From That. *Indian Express* (India, 8 April 2020), <<https://indianexpress.com/article/opinion/columns/coronavirus-india-lockdown-amartya-sen-economy-migrants-6352132/>>

STUENKEL, Oliver (2016). *The Post-Western World: How Emerging Powers are Remaking Global Order*. Polity.

YAYBOKE, Erol, **ABDULLAH** F. Hareem (2020). *Elevating Women Peacebuilders amidst Covid-19*. Center for Strategic and International Studies <<https://www.jstor.org/stable/resrep25662>>

ZAKARIA, Fareed (2007). *The Future of Democracy: Illiberal Democracy at Home and Abroad*. W.W. Norton.

ZAKARIA, Fareed (2020). *Ten Lessons for a Post-Pandemic World*. W. W. Norton & Company.

Веселин Поповски е преподавател, заместник-декан на Jindal Global Law School, класиран в световната класация QS World University Rankings като университет по право № 1 в Индия. През 2004-2014 г. ръководи Програмата за мир и управление на Университета на ООН в

Токио. През 2002-2004 г. ръководи проекта на ЕС по програма TACIS „Правна защита на индивидуалните права в Русия“. 1999-2002 г. – асистент в Exeter University, Обединено кралство. Автор на над двадесет книги. Докторска степен от King’s College London; магистър от London School of Economics.

Vesselin Popovski, Professor, Vice Dean of the Jindal Global Law School, ranked by QS as No. 1 law school in India. In 2004-2014 directed the Peace and Governance Program of the UN University in Tokyo. In 2002-2004 led the EU TACIS Project “Legal Protection of Individual Rights in Russia”. In 1999-2002 Assistant Professor in Exeter University, UK. Wrote over twenty books. Ph.D. from King’s College London; M.Sc. from London School of Economics.